

DELHİ-TÜRK SULTANI ALÂEDDİN HALACI'NIN
MOĞOL SİYÂSETİ

S. HALÛK KORTEL

Hindistan'da Türkler tarafından kurulan bir devlet olan Delhi Sultanlığı (1206-1526)'nı¹ Moğol tehlikesiyle karşı karşıya getiren ilk olay, Çingiz Hân'ın idaresindeki Moğollar ile Sind (İndus) nehri kıyısında yaptığı savaşı kaybeden Celâleddin Hârezmşâh'ın 618(1221) yılının sonlarına doğru Afganistan'a gelmesi ve oradan da Lâhor civarına sığınması olmuştu. Fakat ileri görüşlü bir devlet adamı olan Delhi Türk Sultanı Şemseddin İltutmuş (1211-1236), Celâleddin Hârezmşâh'ın bu bölgede kalmasının Hindistan'daki Müslüman Türk hâkimiyeti açısından büyük bir tehlikeyi de beraberinde getireceğini anlayarak onun ittifak teklifini reddettiği gibi, üzerine kalabalık bir ordu dahi göndermişti. Zaten Moğollar'ın sıkı takibinden kurtulmaya çalışan Celâleddin Hârezmşâh, İltutmuş ile mücadeleden kaçınarak (621)1224 yılında Mekrân üzerinden Kirman'a gitmişti². Böylece Delhi Sultanlığı, Moğol akınlarından geçici bir süre için de olsa korundu. Ancak İltutmuş'un rakipleri Gazne hâkimi Tâceddin Yıldız ve Multan hâkimi Nâsireddin Kabaçe'yi bertaraf edip onların ülkelerini ele geçirmesiyle, kuzeydeki tampon bölge XIII. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren ortadan kalkmış oluyor ve Delhi Türk Sultanlığı, kuzey Hindistan sınırlarının istilâcı Moğollar'a karşı savunulması problemiyle yüz yüze geliyordu³. Moğollar, Hindistan ovalarına açılmalarını kolaylaştıracak olan dağ geçitlerini kontrol altına almak

¹ Delhi Sultanlığı, 1206-1413 yılları arasında Türk kökenli hânedanlar tarafından yönetilmiştir. Bunlar ; Muizziler (1206-1290) , Halaciler (1290-1320) , Tuğluklular (1321-1413)'dir. Daha sonra iktidarı ele geçiren Seyidler hânedanı(1414-1451) , Peygamber'in soyundan geldiklerini iddia ettikleri için bu adı benimsemişlerdir. Son olarak başa geçen Lodiler hânedanı ise, Afgan kökenli idiler. Daha fazla bilgi için bk. R. J. Majumdar (ed.), *The Delhi Sultanate* , Bombay 1967 ; *A Comprehensive History of India, V. The Delhi Sultanat A.D. 1206-1526* , (ed. Mohammad Habib and Khaliq Ahmad Nizami) , New Delhi 1982 ; Peter Hardy , "Delhi Sultanate" , *EP* , II , 266-274.

² Muhammed Aziz Ahmad , *Political History and Institutions of Early Turkish Empire of Delhi (1206-1290 A.D.)* , Lahore 1987 , s. 166 ; Salim Cöbçe , *Şemsi Melikleri* , (Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi yayınlanmamış Tarih doktora tezi) , Elazığ 1986 , s. 44-48. Celâleddin Hârezmşâh'ın Hindistan'daki faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bk. Alâeddin Ata Melik Cüveynî , *Târîh-i Cihângüşâ* , çev. Mürsel Öztürk , Ankara 1999 (üç cilt bir arada) s. 344-350 ; A. mlf. , *Genghis Khan, The History of the World Conqueror* , (İng. trc. J.A. Boyle) , Manchester 1997 , s. 411-421 ; Aydın Taneri , *Celâleddin Hârezmşâh ve Zamanı* , Ankara 1997 , s. 27-32.

³ Dharam Pal , "Alâ-ud-din Khilji 's Mongol Policy" , *Islamic Culture* , XXI , Hyderabad 1947 , s. 256.

düşüncesindeydiler. Bu maksatla Çingiz Hân'ın Celâleddin Hârezmşâh'ı takibe gönderdiği 20 bin kişilik bir Moğol ordusunun, daha İltutmuş devrinde Indus nehrini geçip etrafı yağmalayıp Multan'ı kuşattığını fakat bir netice elde edemeden geri çekildiğini görmekteyiz⁴.

Moğollar'ın Hindistan'ı istilâ düşüncesinden vazgeçemedikleri, İltutmuş'un haleflerinden Muizzeddin Behrâm-Şâh zamanında, Lâhor'u zapt ve tahrip etmelerinden anlaşılmaktadır (16 Cemâzülâhur 639 / 22 Aralık 1241). Onlara karşı gönderilen sultanlık ordusunun vezir Nizâmülmülk Mühezzebüddin'in entrikalarıyla Delhi'ye geri döndürülmesine rağmen, Moğollar, bilinmeyen bir sebeple ülkelerine geri çekilmişlerdi⁵. Delhi Türk Sultanı Alâeddin Mesûd-Şâh devrinde (1242-1246), yeniden Hindistan'a yönelen Mengüte (Mengütay) komutasındaki Moğollar'ın hedefi, Uça (Ucha) kalesi olmuştur (Receb 643 / Kasım-Aralık 1245). Ancak Sultan Alâeddin Mesûd-Şâh'ın kalabalık bir orduyla, Uça'ya doğru ilerlemekte olduğunu öğrenen Moğol kuvvetleri, kuşatmayı kaldırıp hızla Horasan'a geri döndüler (25 Şaban 643 / 15 Ocak 1246)⁶.

Öte taraftan Moğol İmparatorluğu yaklaşık 1250 yılından itibaren başlayan şehzâdeler arasındaki taht mücadeleleri sonucunda hanlıklara ayrılmıştı. Bu mücadelelerde Çingiz Hân'ın oğlu Çağatay'ın torunu Algu (1261-1266) Hârezm, batı Türkistan ve Afganistan'ı ele geçirmişti. Moğol gücünün bölünmesi, onların bir hücumuna uzun bir süre karşı koyamayacak durumdaki Delhi Türk Sultanlığı'nı korudu⁷. Bununla beraber Sultan Nâsireddin Mahmûd-Şâh devrinde (1246-1266), Uça ve Multan vâlisi Melik İzzeddin Balaban Küşlü Hân'ın İlhanlı hükümdarı Hülâgû'ya itaat etmesi üzerine, Salın(Sarı) Noyan kumandasındaki bir Moğol ordusu, Multan'ı teslim almış (Zilhicce 655 / Aralık 1257-Ocak 1258)⁸, fakat Delhi Sultanlığı kuvvetlerinin harekete geçmesi üzerine birkaç ay sonra geri çekilmişti. Daha sonraki yıllarda İlhanlılar ve Delhi Türk Sultanlığı arasında elçi heyetlerinin gidip gelmesi ile münasebetlerin düzeldiği ve

⁴ Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, Ankara 1987, I, 278; Cöğçe, a.g.e., s. 46.

⁵ Münhoeddin Ebû Ömer Osman b. Sîrîceddin Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsiri*, (nşr. Abdülhayy el-Habîbî), Tahran 1984, I, 465-466; Yahya b. Ahmed b. Abdullah Serhindî, *Târîh-i Mûbârekâdîhî*, (İng. trc. K.K. Basu), Karachi 1977, s. 28-29; Krş. Khaliq Ahmad Nizami, "The Early Turkish Sultans of Delhi", *A Comprehensive History of India*, V, 247-249.

⁶ Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsiri*, I, 471; Aynı eser, II, 54; Serhindî, *Târîh-i Mûbârekâdîhî*, s. 31; Krş. Cöğçe, a.g.e., s. 120, 311.

⁷ *The Campaigns of 'Alâ'ud-dîn Khiljî being the Khazâ'inul Futûh of Hazrat Amir Khusrau of Delhi*, (İng. trc. Muhammad Habib), Madras 1931, s. 24 dipnot 5.

⁸ Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsiri*, II, 76-77; Krş. John Andrew Boyle, "The Mongol Commanders in Afghanistan and India According to the *Tabakât-ı Nâsiri* of Jüzjânî", *The Mongol World Empire 1206-1370*, London 1977, s. 239.

Moğollar'ın on yıldan daha fazla bir süre sultanlık topraklarına tecavüz etmedikleri görülmektedir⁹.

Moğollar'a karşı etkin bir hudut politikası takip eden Sultan Gıyâseddin Balaban (1266-1287) ise, Dipâlpür, Sâmâna ve Lâhor kalelerini sağlamlaştırdı, idarî reformlar yaptı ve Hindistan racalarına seferler yapmak yerine Moğol meselesi üzerinde ciddiyetle durdu. Moğollar 1279'da Bias (Biyâh) nehrini geçtiler. Balaban'ın oğlu Muhammed, Pencap'ta onlarla mücadeleye gönderildi. Moğollar, sultanlık kuvvetleri önünde yenilgiye uğramaktan kurtulamadılar. Fakat 1285'te Şehzâde Muhammed, Moğollar ile savaşta şehid oldu¹⁰. Moğollar, Halaciler hânedânından Celâleddin Firuz-Şâh zamanında, 691 (1292) yılında Kara Hülâgû'nun torunu Abdullah'ın idaresinde bir akın daha düzenlediler. Ancak bundan da bir sonuç elde edemeyince, sultanla bir antlaşma yaparak geri çekildiler. Onlardan birkaç bin kişi İslâm dinini kabul etti ve aileleriyle birlikte Delhi varoşlarında yerleştirildiler. Bu Moğollar, sonraki tarihlerde "Nev-müslimânân (= Yeni müslümanlar)" adıyla anılmışlardır¹¹.

Moğol akınlarının en şiddetli olanları, Sultan Alâeddin Muhammed-Şâh Halacî (1296-1316) devrine rastlar. Duva (1291-1306) tarafından ihyâ edilen Çağatay Hanlığı, XIII. Yüzyıl sonlarında asıl hâkimiyet bölgeleri olan Mâverâünnehir'in dışında da nüfuz sahibi olmak istemişti. Çin'de Kubilay hânedânının, Aral-Hazar bozkırlarında Coçi hânedânının, İran taraflarında Hülâgû hânedânının idare ettiği güçlü Moğol devletlerinin bulunması, Çağatay hanlarını ülkelerini genişletmek için şanslarını Afganistan ve Hindistan'da aramaya sevk etmişti. Hükümet merkezleri Azerbaycan'da bulunan İlhanlılar, Afganistan meselelerine çok az ilgi göstermekteydiler. Çağatay hanlığı bundan yararlanarak Bedaşân, Kâbil ve Gazne'ye yerleşmişti. Ayrıca batı Afganistan'da, İlhanlılar'a bağlı olan Kertler'in Afgan-Gurlu hânedânı, kuvvetli bir iktidar kurmuş ve neredeyse bağımsız bir devlet halini almıştı. Çağataylılar, bu sebeple doğu Afganistan'a doğru yayılmışlar ve oradan da kuzey Hindistan'a akınlar yapmaya başlamışlardı¹². Aşağıda görüleceği üzere, Delhi Sultanı Alâeddin Muhammed-Şâh Halacî, bu yoğun Moğol baskısı karşısında yeni ve daha etkili bir politika izlemek ve ciddi bir takım tedbirler almak zorunda kalacaktı.

⁹ Fazla bilgi için bk. Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsiri*, II, 83-86; M. Aziz Ahmad, a.g.e., s. 245-249; Cöğçe, a.g.e., s. 347-351.

¹⁰ M. Aziz Ahmad, a.g.e., s. 278; K.A. Nizami, a.g.m., s. 299; Bayur, *Hindistan Tarihi*, I, 299.

¹¹ Ziyâeddin Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, (nşr. Seyyid Ahmed Hân), Osnabrück 1981, s. 218-219; Hâce Nizâmeddin Ahmed, *Tabakât-ı Ekberî*, Kalkûta 1913, I, 128.

¹² René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu Attila-Cengiz Han-Timur*, (çev. M. Reşat Uzman), İstanbul 1980, s. 324-325; Pal, a.g.m., s. 257.

Çağatay Devleti hükümdarı Duva, 697 (1297-1298) yılında Kadir adındaki kumandanını kalabalık bir orduyla Hindistan'a gönderdi. Yüz bin Moğol askerinden meydana gelen bu ordu¹³, İndus'u geçtikten sonra, Lâhor bölgesine girdi ve önce Khokar (Kohkar) kabilesinin¹⁴ köylerini sonra da civardaki küçük bir kasaba olan Kasûr'u yakıp yıktı¹⁵.

Moğollar'ın hızla ilerlemekte olduğunu öğrenen Delhi Sultanı Alâeddîn Muhammed-Şâh derhal ileri gelen emirlerinden Uluğ Hân ve Zafer Hân'ın kumandasında kalabalık bir orduyu onlarla savaşmaya gönderdi. Diğer büyük emirler de askerleriyle bu orduya katılmışlardı. Bunlar arasında 1320'de Delhi Sultanı olan Dipâlpûr vâlisi Melik Tuğluk da bulunuyordu¹⁶. Sultanlık ordusu hızlı bir yürüyüşten sonra, Moğol ordugâhına bir ok atımı mesafedeki Callandhar (Caran Mancûr)¹⁷ civarına ulaştı. Uluğ Hân ve Zafer Hân orduyu zaman kaybetmeksizin Satlec nehrinin karşı kıyısına geçirdikten sonra Moğollar üzerine bir gece baskını düzenlediler. Hazırlıksız yakalanan Moğol kuvvetleri, büyük bir bozguna uğradılar ve 20 bin kişi¹⁸ kayıp verdiler (22 Rebiülâhür 697 / 6 Şubat 1298). Hayatta kalanlar ise, esir edildiler ve boyunduruklara vurularak Delhi'ye götürüldüler. Ancak onların sonu da diğerleri gibi oldu ve sultanın emriyle öldürüldüler. Sultan Alâeddîn Muhammed-Şâh, Moğollar'a karşı kazanılan zafer üzerine başta Uluğ Hân ve Zafer Hân olmak üzere yararlık gösteren ordu kumandanlarına bir ziyâfet verdi ve çeşitli lütuflarda bulundu. Ayrıca zaferin kutlanması için Delhi'de şenlikler düzenlendi¹⁹.

Bu galibiyet, Delhi'de tahta çıkış yaklaşık bir buçuk yıl olan Sultan Alâeddîn Muhammed-Şâh'ın otoritesini sağlamlaştırmış fakat Moğollar'ı Hindistan'ı istilâ etmek arzusundan vazgeçirmeye yeterli olmamıştı.

¹³ Bk. Muhammed Kâsım Hindüşâh Firişte, *Gülşen-i İbrâhîmî*, Kanpur 1884, I, 102.

¹⁴ Khokarlar, Pencap'ın kuzeybatısındaki Cella (Jehlum) bölgesinde XV. yüzyıl ortalarına kadar varlıklarını sürdürmüş olan bir dağ kabilesi idi. Günümüz tarihçileri, aynı eyalette yaşayan Gakkhar kabilesinin Khokarlar ile karıştırılmaması gerektiğini belirtmektedirler. Ayrıntılı bilgi için bk. Abdus Subhan, "Khokars", *EI*² V, s. 31; A.S. Bazmee Ansari, "Ghakkat", *EI*², II, s. 972-974.

¹⁵ Emir Husrev-i Dihlevî, *Hasd'ınü'l-fütûh*, (İng. trc. Wahid Mirza), Lahore 1975, s. 18; Ayrıca bk. Kishori Saran Lal, *History of the Khalifs*, London 1967, s. 131; Pal, *a.g.m.*, s. 257.

¹⁶ Serhindî, *Târîh-i Mubârekşâhî*, s. 70; Abdülkâdir Bedâüni, *Müntehabü'l-tevârih*, (İng. trc. G.A. Ranking), Delhi 1986, I, 249.

¹⁷ Satlec(Sutlec) nehrinin kuzeyinde yer alan Callandhar, bugün Pencap eyaleti sınırları içinde bir şehirdir ve çağdaş tarihçi Berenî (*Târîh-i Firûzşâhî*, s. 250)'ye göre, savaş bu şehir yakınında cereyan etmiştir. Bir diğer çağdaş yazar Emir Husrev-i Dihlevî iki ordunun savaştığı yerin adını Caran Mancûr (*Hasd'ın*, s.19) veya Mancûr u Caran (*Deval Rani ve Husar Hân*, nr. Muhammed Vefâ Bakayef, Duşanbe 1975, s. 65), olarak kaydetmektedir. Eserini XVII. yüzyıl başlarında tamamlayan tarihçi Firişte (*Gülşen-i İbrâhîmî*, I, 102) ise, savaşın Lâhor hududunda meydana geldiğini yazmaktadır.

¹⁸ Emir Husrev (*aym yer*) 20 bin rakamını verirken, Firişte (*aym yer*) Moğollar'ın 12 bin kayıp verdiklerini belirtmektedir.

¹⁹ Emir Husrev, *Hasd'ın*, s. 20; Ayrıca bk. *The Campaigns of 'Alâ'ud-dîn Khalîl being the Khalîl'ın*, s. 23-25.

Moğollar, 698 (1298-1299) yılında kumandanları Saldı²⁰ ve kardeşinin idare ettiği bir orduyla Sind bölgesine girdiler ve İndus nehri kıyısındaki Sivistan kalesini zaptettiler. Sultan Alâeddîn Muhammed-Şâh, Zafer Hân'ı Saldı'yı yakalaması ve Sivistan'ı Moğollar'dan geri alması için kalabalık bir ordunun başında Sind bölgesine gönderdi. Zafer Hân, emrindeki birliklerle Sivistan kalesini muhasara etti ve Moğollar'ın yoğun ok atışlarına rağmen, kuşatma âletleri kullanmadan kaleyi kılıç kuvvetiyle ele geçirmeyi başardı. Saldı, kardeşi ve bin yedi yüz kadar Moğol askeri aileleriyle beraber esir alınarak Delhi'ye gönderildiler²¹.

Moğollar'ı mağlup etmesi, Zafer Hân'a Delhi'de büyük şöret kazandırmış ve herkes onun yiğitliğini takdir etmişti. Ancak Sultan Alâeddîn Muhammed-Şâh, onun askerlik bilgisi ve kahramanlık bakımından kendisinden üstün görülmesini şiddetle kıskandı. Bu nedenle Zafer Hân'a Sâmana iktâ'ını verip merkezden uzaklaştırdı. Sultan Alâeddîn bir ara, onu birkaç bin süvariyle Lakhnavti'yi zaptetmesi ve orayı Delhi Sultanı adına idare etmesi için Bengâl'e göndermeyi düşündü. Sultanın onun hakkında yaptığı plânlar arasında, gözlerine mil çektirmek veya zehirletip öldürmek olduğu da rivâyet edilir²². Fakat Sultan Alâeddîn'in bu zâlimce düşünceleri uygulamasına gerek kalmayacak ve olaylar isteği doğrultusunda gelişecekti.

Sivistan yenilgisinin intikamını almak isteyen Duva²³ Hân'ın oğlu Kutluğ Hâce, hicri 698 yılı sonlarında (1299 yazı) beraberindeki 200 bin kişilik Moğol ordusu ile Mâverâünnehr'den ayrıldı²⁴ ve Hindistan üzerine yürüdü. Bu defa Moğollar'ın hedefi, sultanlık payitahtı Delhi idi. Bu sebeple onlar, İndus nehrini geçtikten sonra sınırdaki bölgeleri tahrip etmeyip yolları üzerindeki kalelere saldırmadan hızla Delhi'ye ilerlediler ve şehri ablukaya aldılar. Civar kasaba ve köylerde oturan ahalinin Delhi'ye sığınması yüzünden, şehirde sokaklara sığmayacak derecede büyük bir kalabalık toplanmıştı. Bütün Delhi halkı dehşet içindeydiler. Başkenti diğer şehirlere bağlayan bütün yollar Moğollar tarafından

²⁰ Firişte (*Gülşen-i İbrâhîmî*, I, 103), bu Moğol kumandanının adını "Çaldı" olarak verir.

²¹ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 253-254. Emir Husrev'in Alâeddîn Muhammed-Şâh Halaci devrinin askeri başarılarını anlattığı *Hasd'ınü'l-fütûh* adlı eserinde Saldı'nın akını ve bundan sonraki iki önemli Moğol akınından hiç bahsetmemesi dikkat çekicidir.

²² Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 254; Firişte, *Gülşen-i İbrâhîmî*, I, 103.

²³ Firişte (*aym yer*), onun adını "Duva" olarak doğru vermiştir. Fakat Berenî (*aym yer*), "Zûd", Nizâmüddin Ahmed (*Tabakât-i Ekberî*, I, 142), "Dâûd" şeklinde zikretmiştir.

²⁴ Berenî (*aym yer*), Kutluğ Hâce'nin Mâverâünnehr'den yola çıktığını yazmaktadır. Ancak Grousset (*Bozok İmparatorluğu*, s. 325)'ye göre, Kutluğ Hâce doğu Afganistan'ın idaresine tayin olunmuştu. Bu sebeple onun doğu Afganistan'daki bir üstün harekete geçmiş olması daha mümkün gözükmektedir.

tutulduğundan yiyecek ve hububat getiren kervanlar şehre girememişler ve halk büyük bir sıkıntıya düşmüştü²⁵.

Durumun ciddiyetini anlayan Sultan Alâeddîn Muhammed-Şâh, Moğollar'ın gelişinden önce Delhi'den çıkıp Sîrî'de²⁶ otağını kurmuş ve bütün eyâletlerdeki meliklerin, emirlerin ve cesur adamların Delhi'ye çağırılmalarını emretmişti. O, daha sonra yakın adamları ile Delhi'nin içinde bulunduğu tehlikeli durumu görüşmek maksadıyla bir toplantı yaptı. Bu esnâda sultanın haremîni ve hazînesini emânet ettiği Delhi kutvâli Melik Alâülmülk²⁷, Sultan Alâeddîn ile vedâlaşmak için Sîrî'ye gelmişti. Melik Alâülmülk, sultana kalabalık Moğol ordusuyla savaşmanın göz göre göre intihar etmek olduğunu, yapılacak en iyi şeyin kuşatma altında kalıp zamanla Moğollar'ın dirençlerinin kırılmasını beklemek olacağını ve sultanlık ordusunun sadece Hindistan ricalarına karşı kesin başarılar elde ettiğini fakat Moğol ordusunu durdurmak için teknik ve taktik yönünden yetersiz olduğunu söyledi²⁸. Sultan Alâeddîn onun bu sözlerini samimiyetle dinledi ve sonra bütün melik ve emirleri yanına çağırarak, "Melik Alâülmülk'ün tavsiyelerini duydunuz, şimdi de benim söyleyeceklerimi dinleyin" diyerek şöyle devam etti: "Eğer senin (Alâülmülk) tavsiyene uyarısam yüzüme kim bakar, haremime hangi yüzle girerim, beni destekleyen halka ne derim ve itaatkâr halkımı korumak için cesaretimin olmadığı söylenirse ne cevap veririm? Yarın Kutluğ Hâce ile savaşmak üzere Kili²⁹ ovasına yürümeye karar verdim. Ey Alâülmülk! Kutvâllik makamını, haremimin, hazînelerimin ve bütün şehrin sorumluluğunu sana bırakıyorum. Kutluğ Hâce veya ben, hangimiz kazanırsak, kapıların anahtarlarını galip gelene teslim edip onun önünde secde et ve onun sâdik hizmetkârı ol"³⁰.

Bu müzâkereden sonra Sultan Alâeddîn Muhammed-Şâh, Sîrî'den ayrılarak Kili ovasına doğru yürüdü ve orada ordugâh kurup Moğollar ile savaşa hazırlandı. Diğer taraftan Kutluğ Hâce de Moğol ordusuyla onu

²⁵ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 255; Nizâmüddîn Ahmed, *Tabakât-ı Ekberî*, I, 143; Firişte, *Gülşen-i İbrâhîmî*, I, 103; Ayrıca bk. Lal, *a.g.e.*, s. 134.

²⁶ Sîrî, eski Delhi şehrinin 2-3 km. kadar kuzeydoğusunda bulunan ve aynı adla anılan bir köyde kurulmuştur. Sîrî kalesinin kalıntıları, bugün dahi Delhi yakınlarındaki Şâhpûr (Şâhâbâd) köyünde görmek mümkündür (Bk. Carr Stephen, *Archaeology and Monumental Remains of Delhi*, New Delhi tarihîsiz, s. 83-86; Y.D. Sharma, *Delhi and Its Neighbourhood*, New Delhi 1964, s. 71; J. Burton-Page, "Dihli", *EP*, II, 256-257).

²⁷ Melik Alâülmülk, aynı zamanda tarihçi Ziyâeddîn Berenî'nin amcasıdır. Berenî eserinde, kendi yaşadığı devre kadar gelen olayları Alâülmülk'ün anlattıklarına dayanarak kaleme almıştır (Bk. Berenî, *aynı yer*).

²⁸ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 255-256; Ayrıca bk. Pal, *a.g.m.*, s. 258.

²⁹ Kili düzlüğü, Delhi varoşlarının yaklaşık 10 km. kadar kuzeybatısındadır (Bk. Banarasi Prasad Saksena, "Alauddin Khalji: Conquest of Power", *A Comprehensive History of India*, V, 338).

³⁰ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 258; Ayrıca bk. Lal, *a.g.e.*, s. 136.

karşılama için ilerledi. Tarihçi Ziyâeddîn Berenî³¹, o zamana kadar Hindistan tarihinin hiçbir devrinde, böyle muazzam iki ordunun karşı karşıya gelmediğini ifade etmektedir.

Delhi Sultanlığı ordusunun merkezine Sultan Alâeddîn Muhammed-Şâh, sağ kanadına Zafer Hân, sol kanadına da Nusret Hân kumanda ediyordu. Uluğ Hân ise, sol kanadın hemen arkasında, savaş esnasında ordunun zayıflayan herhangi bir kanadına destek vermekle görevlendirilen takviye kuvvetlerinin başında idi. Ordunun her iki kanadının önünde 22 fil bulunuyordu³². Sultan Alâeddîn savaştan önce ordusunu bizzat teftiş ederek hiç kimsenin onun emri dışında yerinden ayrılmamasını emretti. Moğol ordusuna gelince: Merkezde Kutluğ Hâce yer alıyor, sol kanada Heclek ve sağ kanada Temür-Boğa komuta ediyordu. Moğol ordusunun önemli bir bölümü ise, diğer bir Moğol reisi Turgay'ın idaresindeydi.

Savaş, Zafer Hân'ın Moğol ordusunun sol kanadı üzerine yaptığı şiddetli bir hücumla başladı³³. Heclek'in birlikleri bu hücumu karşı koyamadı ve Moğol ordusu dağılarak kaçmaya başladı. Sultan Alâeddîn Muhammed-Şâh'ın birlikleri, kaçan Moğollar'ı sıkı bir takibe aldılar. Bununla birlikte Temür-Boğa'nın adamları onların üzerine ok yağdırmaya devam etmekteydiler. Moğollar'ın sultanlık ordusunun merkezine yaptıkları bir hücum, Sultan Alâeddîn tarafından geri püskürtüldü ve pek çok Moğol askeri öldürüldü gibi, Moğollar tarafından esir alınan askerler de kurtarıldı. Fakat sultanlık ordusunun sağ tarafında durum değişmiş, Moğollar'ın son hücumu sırasında kaçan Heclek, kuvvetleriyle çarpışmaya geri dönüp Zafer Hân'ı sıkıştırmaya başlamıştı. Zafer Hân, Moğollar üzerine tekrar şiddetle saldırarak onları kaçmaya mecbur etti³⁴. Zafer Hân bununla yetinmedi ve kaçan Moğollar'ı tamamen imhâ etmek maksadıyla yaklaşık 35 km. kadar takip etti. Bu sırada kendisine ne Sultan Alâeddîn ne de Uluğ Hân tarafından bir takviye kuvveti gönderilmedi³⁵.

Pusuda bekleyen Moğol kumandanı Turgay, Zafer Hân'ın az sayıda askerle bu kadar ilerlediğini ve ona yardım için hiçbir kuvvet gönderilmediğini fark ederek derhal harekete geçti ve 10 bin kişilik bir kuvvetle onu arkadan kuşattı. Moğol çemberi içinde kalan Zafer Hân ve

³¹ *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 260.

³² Firişte (*Gülşen-i İbrâhîmî*, I, 104), Nusret Hân ile Sultan Alâeddîn Muhammed-Şâh'ın 12 bin süvariyle ordunun merkezinde yer aldıklarını kaydetmekte ve mübalağalı olarak Delhi Sultanlığı ordusunun 300 bin süvari ve 2.700 filden meydana geldiğini belirtmektedir.

³³ Lal (*a.g.e.*, s. 137), Hâce Abdülmelik İsmâîlî (*Fütûhu's-selâtin*, s. 252)'ye dayanarak savaşın Zafer Hân'ın oğlu Diler Hân'ın hücumuyla başladığını yazmaktadır. Fakat kaynaktaki bu ibarenin "Diler Hân" değil, "hân-ı dilîr" olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Delhi Türk Sultanlığı tarihin hakkında bilgi veren kaynak eserlerin hiçbirinde, Diler Hân adında bir emir veya kumandana rastlanmamaktadır.

³⁴ İsmâîlî, *Fütûhu's-selâtin*, s. 250-253; Ayrıca bk. Lal, *a.g.e.*, s. 137-138.

³⁵ Berenî (*Târîh-i Firûzşâhî*, s. 260)'ye göre, Uluğ Hân, yeterli miktarda askeri birliğe sahip olduğu halde, Zafer Hân'a beslediği kıskançlık sebebiyle yardım etmek üzere harekete geçmemiştir.

yanındaki bin kişilik birlik, savaşa devam ettiler³⁶. Kuşatma altında sıkışan Zafer Hân atının vurulmasına rağmen yaya olarak çarpışmayı sürdürdü. Bu kritik anda Kutluğ Hâce, Zafer Hân'a gönderdiği mesajda şöyle diyordu: "Benimle gel, seni Delhi Sultanı'nın yapacağından daha yüksek bir mevkie getirecek olan babamın (Duva Hân) yanına götürüyüm." Zafer Hân, Kutluğ Hâce'nin bu sözlerine hiç kulak asmadı ve ümitsizce sayı bakımından çok üstün olan Moğollar ile çarpışmaya devam etti. Moğollar, teslim olmak istemediğini anlayınca, çemberi iyice daraltıp onu ve askerlerini şehid ettiler. Zafer Hân'ın ölümüne kahramanca mücadelesi ve sultanlık ordusunun gücü, cesaretlerini iyice kırmış olacak ki, Moğol birlikleri gecenin ilerleyen saatlerinde, Delhi'den 60 km. kadar uzağa çekildiler ve sonra da hızla ülkelerine geri döndüler³⁷.

Sultan Alâeddin Muhammed-Şâh ise, bir taşla iki kuş vurmuş, hem Moğollar'ı ülkesinden uzaklaştırmış hem de cesaretinden ve ileride kendisine rakip olmasından çekindiği Zafer Hân'dan kurtulmuştu. Kutluğ Hâce'nin idaresindeki bu akından sonra Moğollar yaklaşık 4 yıl süreyle Delhi Sultanlığı topraklarına tecavüzde bulunmadılar. Sultan Alâeddin bunu fırsat bilerek Racputana bölgesinin fethiyle meşgul oldu ve ardarda tertiplemediği seferlerle Hindûlar'ın elindeki Ranthambor, Cayselmir, Cihayin (Jhain), ve Çitor (Çitorgarh)'u zaptetti (1300-1303)³⁸.

Sultan Alâeddin, ordusunun pek çok kayıp verdiği Çitor seferinden döneli daha bir ay bile geçmemişti ki, Moğollar, Turgay idaresindeki 120 bin³⁹ kişilik muazzam bir orduyla yeniden Sind'i geçtiler ve Delhi önünde göründüler (703 yılı başları / 1303 yılı sonları). Ordugâhını Cumne nehri kıyısında kuran Turgay, ordusunun 30-40 bin kişilik bir bölümüyle

³⁶ İsmâîlî (Fütûhu's-selâtin, s. 254-255)'ye göre, Zafer Hân, Âhürbeg Osman, Osman Yağan ve fil birliğinin kumandanı Ali Şâh Rana gibi ileri gelen adamlarıyla son bir durum değerlendirmesi yapmış ve Turgay'ın kendi kuvvetlerinden on kat daha kalabalık ordusuyla savaşmaya karar vermişti.

³⁷ Berenî, *Târih-i Firuzşâhi*, s. 260-261. İlhanlı vezirlerinden Abdullah el-Kâşânî, bizzat şahidi olduğu Olcaytu Hân devri (1304-1316) olaylarını kaleme aldığı eserinde, Delhi sultanlarına dair verdiği çok kısa malumât arasında "Kutluğ Hâce'nin bu savaşta aldığı yaranın etkisiyle ülkesine döndüğü zaman öldüğünü" kaydetmektedir (Bk. Ebû'l-kâsum Abdullah b. Muhammed el-Kâşânî, *Târih-i Olcaytu Sultan Muhammed*, Süleymaniye Küt., Ayasofya Kit., nr. 3019, vr. 220). Bu kayıtların çağdaş İlhanlı kaynaklarında yer alması, İlhanlılar'ın ezeli rakipleri olan Çağataylılar'ın Hindistan'da aldıkları yenilgileri ön plâna çıkarmak maksadını tasdiklerini belirgin biçimde ortaya koymaktadır. Fakat aynı zamanda İlhanlılar'ın her ne kadar coğrafi açıdan uzak olsalar bile, Hindistan'daki hâdiselere tamamen yabancı olmadıklarını ve Delhi hükümdarı Alâeddin Halacî'nin şöhretinin İran ve Irak'a kadar yayıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

³⁸ Alâeddin Muhammed-Şâh Halacî'nin Hindistan'daki fetihleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. *Campaigns of 'Alâ'ud-dîn Khiljî being the Khazân*, s. 35-111; Lal, a.g.e., s. 67-122, 227-260; S. Krishnaswami Aiyangar, *South India and Her Muhammadan Invaders*, Madras 1921; S. Haluk Kortel, "Delhi Türk Sultanı Alâeddin Muhammed-Şâh'ın Hindistan'daki Seferleri", *Belleter*, LVII Sayı 235, Ankara 1999, s. 747-778.

³⁹ İsmâîlî (Fütûhu's-selâtin, s. 276)'ye göre, bu Moğol ordusu 200 bin süvariden oluşmaktaydı.

Delhi'yi kuşatmıştı. Hemen hemen aynı esnâda Beren vâlisi Melik Fahreddin Cavna⁴⁰ ve Nusret Hân'ın yeğeni Karra vâlisi Melik Çahcû, kalabalık bir ordu ile güneybatı Hindistan'daki Telingana ricalığının merkezi Varangal üzerine başarısız bir sefer yapmışlar ve birçok kayıp vermiş olarak geri dönmüşlerdi. Onlar, yolda iken Delhi'nin Moğol kuşatması altında olduğunu öğrenip yardım etmek istediler. Ancak düşmanın sayıca çok oluşu ve seferden henüz dönen askerlerin yorgunluğu sebebiyle Beren ve Kol (Koyl)⁴¹'de kalmaya mecbur oldular. Sultan Alâeddin Muhammed-Şâh ise, küçük bir süvari ordusuyla Sîri'de ordugâh kurmuş, Moğollar'ın hücumuna karşı Delhi'yi savunmaya hazırlanıyordu. Bu sıralarda Delhi'ye yakın sınır eyâletlerinden Multân, Sâ mâna ve Dipâlpür'da Moğollar ile başa çıkabilecek ve Sîri'deki sultanın yardımına koşacak hiçbir askerî birlik yoktu. Moğollar, Delhi'yi tam bir ablukaya aldıkları için, şehir halkı su, yiyecek ve yakacak odun bulmakta zorlandılar. Ancak bazı Moğol atlı birliklerinin Çavtara-i Sübhânî, Mori, Hudhi ve su deposu olarak kullanılan Havz-ı Sultan mevkilerine kadar Delhi içlerine sokularak, burada şarap içtikten sonra sultanlığa ait depolardan hubûbat ve diğer malları çıkarıp düşük fiyatlarda satmaları, ahalinin hubûbat yönünden pek fazla sıkıntı çekmemesini sağlamıştı⁴².

Sultan Alâeddin Muhammed-Şâh, kalabalık Moğol ordusunun taarruzlarına karşı askerlerini her an tetikte bekletti. Ordugâhın etrafına siperler kazdırıp istihkâmlar inşa ettirdi. Ordunun her kısmında ve her siperin önünde tamamen zırhlı beş fil bulunmaktaydı. Nihayet Moğollar, sultanlık ordusu üzerine her yönden saldırıya geçtiler. Her iki tarafın ordularının ileri karakolları arasında iki üç kez çarpışma oldu ve neticede iki taraf da üstünlük sağlayamadı. Turgay sayıca üstün kuvvetlere sahip olmasına rağmen, Sultan Alâeddin'in ordusunu yenemeyeceğini ve Delhi önlerinden yağmadan başka bir kazanç elde edemeyeceğini anlayınca, iki aydır⁴³ sürdürdüğü kuşatmayı kaldırdı ve ülkesine geri döndü. Târihçi Ziyâeddin Berenî⁴⁴, Moğollar'ın kuşatmaya bir ay daha devam etmeleri halinde Delhi'nin düşeceğini açık bir dille ifade etmektedir. Devrin âlimleri dahi, Delhi şehrinin bu Moğol akından kurtulmasını arın

⁴⁰ Melik Tuğluk (Gıyâseddin Tuğluk-Şâh)'un oğlu olup, Tuğluklular hânedanının ikinci hükümdarıdır ve 1325-1351 yılları arasında saltanat sürmüştür. Daha geniş bilgi için bk. Agha Mahdi Husain, *The Rise and Fall of Muhammad bin Tughluq*, London 1938; K.A. Nizami, "Muhammad bin Tughluq", *A Comprehensive History of India*, V, 484-565.

⁴¹ Bugünkü Aligarh şehri. Delhi'nin güneydoğusunda ve Agra'nın kuzeyindedir.

⁴² Berenî, *Târih-i Firuzşâhi*, s. 300-302; Firişte, *Gülşen-i İbrâhîmî*, I, 111-112; Ayrıca bk. Lal, a.g.e., s. 140-142; Pal, a.g.m., s. 259-260.

⁴³ İsmâîlî (Fütûhu's-selâtin, s. 277)'nin ifadesine göre, bu süre 40 gündür.

⁴⁴ *Târih-i Firuzşâhi*, s. 301.

mucizelerinden biri olarak değerlendirmişlerdir⁴⁵. Moğollar, Delhi'yi zaptetmek için yeterli kuvvete sahiptiler, en uygun zamanda gelerek bütün yolları kesmişlerdi. Sultan Alâeddîn'in ordusu ise seferden yeni dönmüş, yorgun ve hiçbir takviye ve ikmâl görmemişti. Bütün bunlara rağmen Moğollar üstünlük elde edemediler ve yağmaladıklarıyla yetinmek zorunda kaldılar. Moğollar'ın bu şiddetli akımı, Sultan Alâeddîn Muhammed-Şâh'a ders oldu ve devletin başta askerî olmak üzere diğer yönlerden eksiklerini, zayıf taraflarını görmesini sağladı. Bu sebeple sultan, Hindistan'a yapmayı düşündüğü seferleri bir süre için erteledi ve Moğol meselesini halletmek için bir dizi önlem aldı.

Sultan Alâeddîn Muhammed-Şâh öncelikle devlet merkezini Delhi'den daha güvenli bir yer olan Sîrî'ye nakletti ve burada bir saray (Köşk-i Sîrî) ve kale inşâ ettirdi. Sîrî'nin ülkenin savunulması açısından stratejik bir yeri vardı. Bu sebeple başlangıçta sadece müstahkem bir ordugâh olarak kullanılan bu mevki, Sultan Alâeddîn Muhammed-Şâh tarafından sürekli ikametgâh haline getirildi (703 / 1303)⁴⁶.

Sultan Alâeddîn daha sonra Moğol akımlarının hedefi olan Delhi kalesinin tamir edilmesi ve Moğollar'ın geçiş yolu üzerindeki eski kalelerin restore edilmeleri ve ayrıca ihtiyaç duyulan yerlere de yeni kaleler yapılması için emir verdi. Bu iş için usta mühendisler ve mimarlar görevlendirildi. Bu kalelerin idaresi de tanınmış, işbilir ve tecrübeli kutvâllerin, kale muhafızlarının eline teslim edildi. Sultan Alâeddîn bundan başka, yeni mancınık, arrâde (bir tür küçük mancınık), ve diğer kuşatma âletlerinin yapılması, usta istihkâmcıların istihdâm edilmesi, her çeşit silâhın temini ve depolarda hubûbat stok edilmesi hususunda fermanlar çıkarttı. Moğollar'ın Sind'i geçtikten sonra ilk girdikleri bölgeler olan Sâmâna ve Dipâlpûr eyâletleri güçlü ve seçkin kuvvetlerle donatıldı. Artık bu bölgeler birer sınır (serhad) eyâleti statüsüne sokularak öncelikli olarak eksiklikleri giderildi⁴⁷. Moğollar'ın geçiş yolları üzerindeki iktâ'lar da deneyimli ve bilgili emîrlerin ve vâlilerin idaresine verildi ve bütün bu güzergâh tedbirli ve ileri görüşlü kumandanların (serân-ı leşker) tayiniyle güvenlik altına alındı⁴⁸.

⁴⁵ Berenî, *Târîh-i Firûzshâhî*, s. 302. Nizâmüddîn Ahmed (*Tubakât-ı Ekberî*, I, 157-158) ve Firîşte (*Gülşen-i İbrâhîmî*, I, 112) ise, Sultan Alâeddîn'in Moğol tasarruzu karşısında çaresizliğe kapılıp, yanına gittiği devrin meşhur şeyhlerinden Nizâmüddîn Evlîyâ'dan meded umduğunu ve aynı gece Turgay'ı bir korkunun kapladığını ve Moğollar'ın bir sebep olmaksızın ülkelerine dötmelerini, Delhi halkının Şeyh Nizâmüddîn Evlîyâ'nın kerâmetlerine bağladığını yazmaktadır.

⁴⁶ Berenî, *Târîh-i Firûzshâhî*, s. 302; Ayrıca bk. Lal, *a.g.e.*, s. 326-327.

⁴⁷ Emîr Husrev, *Hazâ'ın*, s. 15-16; Berenî, *aynı yer*.

⁴⁸ Berenî, *Târîh-i Firûzshâhî*, s. 303; Ayrıca bk. Stanley Lane-Poole, *Medieval India Under Mohammedan Rule (A.D. 712-1764)*, London 1915, s. 111.

Sultan Alâeddîn'in asıl hedefi, kalabalık ve güçlü bir orduya sahip olmaktı. Bu sebeple o, Moğollar'ı durdurmanın ve onları mağlup etmenin yolları hakkında vezîrleri ve ileri gelen emîrleriyle müzâkerelerde bulundu. Sultan ve adamları, bu görüşmeler sonucunda sadece kalabalık değil iyi silâhlanmış, donanımı tam ve her bakımdan hizmete hazır seçme bir ordunun gerekli olduğu konusunda fikir birliği ettiler. Sultan sonra, böyle bir ordunun çok fazla masraf etmeden nasıl kurulabileceğini tecrübeli vezîrlere şöyle danıştı: "Eğer kurulacak yeni orduya büyük bir meblağ her yıl düzenli olarak ödemeye devam edersem, şu anda hazîne dolu olmasına rağmen beş veya altı yıl içinde boşalacak ve hiçbir şey kalmayacak. Parasız bir devlet olmaz. Bununla birlikte iyi teçhiz edilmiş, seçkin askerlerden oluşan ve uzun yıllar hizmet edebilecek büyük bir orduya sahip olmayı istiyorum. Bir askere maaş olarak yılda ancak 234 tenge⁴⁹, iki at besleyenlere ise ilâve olarak 78 tenge ödeyebilirim. Bu şartlar altında kalabalık bir orduya düzenli olarak nasıl bakılabileceğini bana söyleyin".

Sultan Alâeddîn'in vezîrleri ve danışmanları bu konu üzerinde iyice düşündüler ve aralarında yaptıkları müzâkerelerden sonra görüşlerini şöyle bildirdiler: "Sultanımızın kurmayı istediği sürekli ve kalabalık ordunun bakımının az bir masrafla sağlanması mümkün değildir. Askerin atı, silâhları, teçhizatı ve geçimi çok az para ile temin edilemez. Fakat zarurî ihtiyaçlar düşük bir harcamayla karşılanabilirse, o zaman sultanın küçük bir harcamayla büyük bir ordu kurmak düşüncesi gerçekleşebilir ve Moğollar'ın gücüne karşı duyulan endişe bütününü ortadan kalkar".

Sultan bundan sonra, en tecrübeli vezîrlere şiddetli ve zâlimce cezâlara başvurmadan erzak fiyatlarını düşürmenin yollarını sordu. Divânda bulunan vezîrleri ona "hubûbat ve erzak fiyatlarının sultanın emriyle çıkarılacak resmî tarifelerle sâbitleştirilinceye kadar, hayat şartlarının ucuzlamayacağı" cevabını verdiler⁵⁰. Bunun üzerine Sultan Alâeddîn Muhammed-Şâh, zarurî ihtiyaç maddelerinin fiyatlarını bir tarifeyle bağladı ve çok sıkı narh kuralları koydu. Çıkarılan bu tarifelerle hubûbat, yiyecek, kumaş, at ve köle (gulâm) fiyatları sâbit hale getirildi. Böylece orduya yazılıp asker olmak isteyen bir kimsenin masrafının, maaşı olan 234

⁴⁹ Delhi Sultanlığı'nın temel para birimi olan tenge, ilk olarak Sultan Şemseddîn İltutmüş (1211-1236) tarafından bastırılmıştı. Altın ve gümüşten basılan tengenin küçüğüne çeytel adı verilmekteydi. Birkaç adet gümüş örneğine rastlanırsa da çeytel, genellikle altın, gümüş ve bakır alaşımından darp ettirilmiştir. Alâeddîn Muhammed-Şâh devrinde bir tenge, 48 çeytele eşit olup standart ağırlığı 175 dirhem geliyordu (Bk. H. Nelson Wright, *The Coinage and Metrology of the Sultans of Delhi*, New Delhi 1974, s. 397-402; J. Burton-Page, "Dār al-dar", *Et*, II, 119-120).

⁵⁰ Berenî, *Târîh-i Firûzshâhî*, s. 303-304.

tengeyi aşmaması sağlanmış oluyordu. Bereni'nin⁵¹ verdiği rakamlara göre bazı temel ihtiyaç maddelerinin fiyatları tarifelerde şöyle tespit edilmişti :

HUBUBAT	MİKTARI	FİYATI
Buğday	1 menn ⁵²	7,5 çeytel
Çavdar	1 menn	4 çeytel
Pirinç	1 menn	5 çeytel
Nohut	1 menn	5 çeytel
YİYECEK		
Tuz	1 menn	5 çeytel
Hayvanı yağ(tereyağı)	1,5 sir ⁵³	1 çeytel
Susam yağı	3 sir	1 çeytel
Şeker	1 sir	2,5-1,5 çeytel
KUMAS		
Delhi ipeği (Huz-ı Dehli)		16 tenge
Şirin dokuma (şirin-baft)		5-2 tenge
Silahatı		6-2 tenge
Kirpas		1 tenge
Çadır (çarşaf)		10 çeytel
AT		
1. sınıf	1 adet	100-120 tenge
2. sınıf	1 adet	80-90 tenge
3. sınıf	1 adet	65-70 tenge
KÖLE VE HİZMETKÂR		
Hizmetçi kız	1 adet	5-12 tenge
Câriye	1 adet	20-40 tenge
Köle	1 adet	100-200 tenge
Erkek hizmetkâr	1 adet	10-15 tenge

Sultan Alâeddin Muhammed-Şâh, bu tarifeleri çıkarırken, bunların gereği gibi uygulanması için de bazı yeni müesseseler kurdu ve yeni memurlar tayin etti. Bu yeni memuriyetlerden birisi de hububat fiyatlarının denetiminden sorumlu olan Şahne-i mendî (mende) diğer adıyla

⁵¹ Bereni, *aynı eser*, s. 304-315.

⁵² XIV. yüzyılda Hindistan'da bir menn 11 ilâ 12 kg.'lık bir ağırlık ölçüsü birimiydi (Bk. Walther Hinz, "İslam'da Ölçü Sistemleri", (çev. Acar Sevim), *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı 5, İstanbul 1990, s. 27-28.

⁵³ Delhi'de XIV. yüzyılda kullanılan menn'in 1/40'ına sir (ser) deniliyordu (Bk. Hinz, a.g.m., s. 27)

Şahne-i bâzâr-ı galle⁵⁴ idi. Bu göreve ilk tayin olunan Melik Kabûl Uluğ Hânî oldu. Melik Kabûl Uluğ Hânî, pazar ve çarşılar da hububat ve diğer yiyecek maddelerinin tarifelerle belirlenen fiyattan satılıp satılmadığını kontrol eder ve tarifelere uygun satış yapılmasını sağlardı. Hububat için getirilen bir uygulama da, Delhi halkının savaş, doğal âfet ve kıtlık zamanlarında yiyeceksiz kalmaması için Dûâb⁵⁵ bölgesindeki kasabalardan harâcın aynı (hububat) olarak alınıp devlete ait depolarda stok edilmesiydi. Bu stoklanan hububat, piyasadaki hububat azalmaya başlayınca, depolardan çıkarılıp tarifelere uygun fiyatla halka satılacağı için Delhi'de kıtlık çekilmeyecekti. Bu iş için Cihâyin şehrine bağlı köylerde bile hububat depoları kuruldu. Gerek Cihâyin gerekse "Nev-şehr" de denilen Kilugheri civarında toplanan hububat kervanlarla devamlı olarak Delhi'ye nakledilecekti⁵⁶. Sultan Alâeddin ihtikârın(yüksek fiyatla satma) önlenmesi için de sert tedbirler aldı. Tesbit edilen fiyatların bir dirhem dahi üstünde satış yapmalarını için tüccarlar sıkı denetim altında tutuldu ve satanlara ağır para cezaları uygulandı. Bir tüccarın hububatı yüksek fiyatla sattığı öğrenilirse, sadece o tüccar değil ticaret yaptığı yerin idarecileri (nâ'ib, mutasarrıf vs.) de para cezasına çarptırılırdı. Sultan Alâeddin'in koyduğu kurallara göre, çiftçiler hububatı tarlada düşük fiyatla nakliyecilere, kervancılara satacaklar, sürekli denetlenen nakliyeciler hububatı muntazam olarak şehirdeki çarşı ve pazarlara taşıyacaklar ve bu sistemin işleminde ihmali görülenler derhal cezalandırılacaklardı. Ayrıca çiftçi ve köylülere de ürettikleri ürünlerini şehre getirip tarife fiyatından satma imkânı verilmişti⁵⁷.

Sultan Alâeddin Muhammed-Şâh pazarlardaki durumu şu üç yoldan öğrenmekteydi : 1) Şahne-i mendî (Pazar denetleyicisi), 2) Berid-i mendî (Pazar ve çarşılar hakkında rapor veren haberciler), 3) Berid-i münhiyân (Pazarda dolaşıp haber getiren casuslar). Bu üç kaynaktan alınan raporlarda bir uyumsuzluk olduğu takdirde Sultan Alâeddin, Şahne-i mendî'yi sorumlu tutar ve cezalandırır. Tarihi Bereni⁵⁸, Sultan Alâeddin Muhammed-Şâh'ın yaptığı düzenlemeler sayesinde, hububat fiyatının kıtlık zamanlarında bile hiç artmadığını ve o zamana kadar böyle bir şeyi, Hindistan'da hiçbir hükümdarın başaramadığını belirterek, bunu devrin bilginlerinin dahi hayranlıkla karşıladıklarını yazmaktadır.

⁵⁴ Nizâmüddin Ahmed (*Tabakât-ı Ekberî*, I, 158), Mendevî (Şahne-i mendî)'nin hintçede "Şahne-i bâzâr-ı galle" yani hububat çarşısının müfettişi anlamına geldiğini belirtmektedir.

⁵⁵ Ganj (Ganga) ile Cumne(Yamuna) ırmakları arasında kalan verimli bölgeye, farsça "iki su" anlamında "Dûâb" adı verilmiştir.

⁵⁶ Bereni, *Târîh-i Firâzşâhî*, s. 306 ; Ayrıca bk. B.P. Saksena, "Alauddin Khalji: The Economic Regulations", *A Comprehensive History of India*, V, 379-380.

⁵⁷ Bereni, *Târîh-i Firâzşâhî*, s. 307 ; Nizâmüddin Ahmed, *Tabakât-ı Ekberî*, I, 159.

⁵⁸ *Târîh-i Firâzşâhî*, s. 308.

Sultan Alâeddin, kumaş fiyatlarının sabit tutulması maksadıyla da, Delhi'nin Bedâün kapısının içindeki "Dârü'l-'adl" veya "Saray-ı 'adl" adı verilen büyük bir bina inşa ettirdi ve şehre getirilen her cins kumaşın burada tarife fiyatıyla satılmasını zorunlu kıldı.⁵⁹ Dârü'l-'adl'in idaresi Melik Yaküb'a verildi.⁶⁰ Ayrıca bazı kumaş tüccarlarına hazineinden iki milyon tenge borç para verilerek, onlara kumaş satın alındı ve stok edildi. Bu toplanan kumaşlar, piyasada kumaş kıtlığı görülünce, depodan çıkarılıp satışa sunuldu ve fiyatların yükselmesi engellendi. Bazı iyi cins kumaşlar ise, vesikayla satılır hâle geldi. Sultan Alâeddin'in emrine göre, tüccarlar dükkânlarında sabahtan öğle namazı vaktine kadar belirlenen fiyatla kumaş satacaklar, öğleden sonra ise, her çeşit kumaşın satışı Dârü'l-'adl'den yapılacaktı. Bu kurala uymayıp öğleden sonra da dükkânını açan kumaş tüccarları cezalandırılacaktı.⁶¹

Yiyecek ve giyecek yanında ordunun en önemli ihtiyaçlarından olan atların satışı da Sultan Alâeddin tarafından kontrol altına alındı. Delhi'deki hayvan pazarından tüccarların at satın almaları ve bunları belirlenen fiyatların üstünde veya altında satmaları yasaklandı. Böyle yapanlar şehirden ihraç edilme cezasına çarptırılacaklardı.⁶²

Sultan Alâeddin Muhammed-Şâh Halacı'nın bu ekonomik düzenlemeleri neticesinde bir asker maaşı olan 234 tenge ile zarurî ihtiyaçlarını yani yiyecek, giyecek, teçhizat ve atı temin edip geçimini sağlayabilecek hale gelmişti. Gerçekten de 'Arz-ı memâlik'in⁶³ yaptığı teftişe göre, ordudaki askerlerin her türlü donanıma sahip oldukları görüldü.⁶⁴ Ayrıca devletin artık 475.000⁶⁵ kişilik büyük ve güçlü bir orduya sahip olması yanında, halk da hayat şartlarının ucuzlamasıyla refah içinde yaşamlarını sürdürmeye başladı. Yapılan düzenlemelerin ve alınan tedbirlerin ne derece işe yaradığı ise, müteâkip Moğol akınları sırasında ortaya çıkacaktır.

Moğollar, Turgay'm Delhi'yi kuşatmasından üç yıl sonra 1305'te Hindistan'a yeni bir akın yaptılar. Ali Beg⁶⁶, Tartak⁶⁷ ve Turgay

⁵⁹ Emir Husrev, *Hazâ'in*, s. 13-14; Berenî, *Târîh-i Firâzşâhi*, s. 309.

⁶⁰ Nizâmüddin Ahmed, *Tabakât-ı Ekberî*, I, 159-160; Ayrıca bk. Lal, a.g.e., s. 206.

⁶¹ Berenî, *Târîh-i Firâzşâhi*, s. 310-311; Krş. Bayur, *Hindistan Tarihi*, I, 313.

⁶² Nizâmüddin Ahmed, *Tabakât-ı Ekberî*, I, 161.

⁶³ 'Arz-ı memâlik veya 'Arz-ı vilâ adlarıyla da bilinen 'Arz-ı memâlik, askeri işlerle uğraşan Divân-ı 'arz-ı memâlik'in idarecisi idi. Görevi, ordudaki askerleri, teçhizatlarını ve hayvanlarını teftiş etmek, sayımını yapmak gerektiğinde yeni asker yazmak ve askerlerin maaşlarını ödemektir (Bk. İqtidar Husain Qureshi, *Administration of the Sultanate of Delhi*, Karachi 1958, s. 85).

⁶⁴ Berenî, *Târîh-i Firâzşâhi*, s. 319.

⁶⁵ Vassâf (*Târîh-i Vassâf*, Bombay 1269/1852, IV, 528) ve Firîşte (*Gülşen-i İbrâhîmî*, I, 114) dışındaki kaynaklar, Sultan Alâeddin Halacı'nın yeni ordusu hakkında bir rakam vermemektedirler.

⁶⁶ Berenî (*Târîh-i Firâzşâhi*, s. 320), Ali Beg'in Çingiz Han'ın soyundan geldiğini belirtmektedir.

⁶⁷ Bu Moğol emirinin adını Berenî (*aynu yer*) "Turtak"; Emir Husrev (*Hazâ'in*, s. 20) "Turtak"; Serhîndî (*Târîh-i Mübârekşâhi*, s. 71) "Muhammed Turtak"; Bedâüni (*Müntehabü'l-tevârih*, I, 251) ve Firîşte (*Gülşen-i İbrâhîmî*, I, 114) "Turyâl Hâce" şeklinde kaydetmektedirler.

kumandasındaki yaklaşık 50 bin⁶⁸ askerden oluşan bir Moğol ordusu, İndus nehrini geçip Sivalik tepelerinin etekleri boyunca ilerledi ve her tarafı yakıp yıkarak Amroha civarına ulaştı. Emir Husrev⁶⁹e göre, yolda sultanlığa bağlı birliklerin hücumlarından bir iki kez kurtulan Moğol kumandanlarından Turgay, nihayet bir okla vurularak öldürülmüştü. Sivalik tepelerinin eteklerinde oturan ahali, Moğol istilâsının şiddetinden şaşkına dönerek Ganj nehri kıyılarına kaçmışlardı. Fakat Moğol birlikleri, buradaki kasabaları da tahrip ettiler. Moğollar'ın Amroha önlerine kadar geldiğini öğrenen Sultan Alâeddin Muhammed-Şâh, onlara karşı gulâmlarından Âhûrbeğ-i meysere⁷⁰ Melik Nanak(Nayak)⁷¹ idaresinde 30 bin süvariden müteşekkil bir ordu gönderdi. Dipâlpûr vâlisi Melik Tuğluk'un yanısıra Behrâm, Mahmûd Serhiye, Tekli, Tulek ve Kutla(Kutluğ?) gibi emirler de kumandalarındaki askerler ile ona katıldılar.⁷²

Delhi Sultanlığı ordusu, etrafı yağmalayarak Rahâb nehrine doğru ilerleyen⁷³ Moğol kuvvetleriyle 12 Cemâziülâhır 705 / 30 Aralık 1305⁷⁴ tarihinde Amroha'da karşılaştı. Yapılan savaşta Moğollar büyük bir bozguna uğradılar ve esir alınan 10 bin kişi haricinde hepsi imhâ edildiler. Ölen Moğollar'dan arta kalan 20 bin⁷⁵ at savaş ganimeti olarak Sultan Alâeddin Muhammed-Şâh'ın ahırlarına gönderildi. Moğol ordusunun kumandanları Ali Beg ve Tartak ise, canlı ele geçirildiler ve diğer savaş esirleri gibi boyunlarına boyunduruk vurularak Delhi'ye gönderildiler.⁷⁶

Sultan Alâeddin Muhammed-Şâh, kazanılan zafer münâsebetiyle Çavtara-i Sübhânî denilen meydanda, halkın önünde bir divân toplantısı

⁶⁸ Emir Husrev (*Hazâ'in*, s. 20), bu rakamı verirken, Berenî (*Târîh-i Firâzşâhi*, Moğol ordusunun 30-40 bin kişi olduğunu yazmaktadır.

⁶⁹ Bk. *Campaigns of 'Alâ'-ud-din Khilji being Khazâ'in*, s. 26; H.M. Elliot, *History of India As Told by Its Own Historians*, Allahabad 1964, III, 72.

⁷⁰ Âhûrbeğ veya Emir-i ahûr, sultanlık ahırlarının idarecisi olup, ahırların ve ahırlardaki hayvanların bakımı ve yiyeceklerinin teminiyle ilgilenirdi. Âhûrbeğ'in merkezde bulunmaması halinde onun işlerine nâibi bakardı. Bk. M. Aziz Ahmad, a.g.e., s. 363; Qureshi, a.g.e., s. 71.

⁷¹ Bu kumandanı çağdaş tarihçiler olan Emir Husrev (*Campaigns of 'Alâ'-ud-din Khilji being Khazâ'in*, İng. trc. Muhammed Habib, s. 26), Berenî (*Târîh-i Firâzşâhi*, s. 320), İsmâîlî (*Fütûhu's-seldân*, s. 295) "Nanak"; Nizâmüddin Ahmed (*Tabakât-ı Ekberî*, I, 162) "Nâ'ik"; Emir Husrev (*Hazâ'in*, İng.trc. Wahid Mirza, s. 21), "Manak"; Bedâüni (*Müntehabü'l-tevârih*, I, 251), "Mânik"; Serhîndî (*Târîh-i Mübârekşâhi*, s. 71) ve Firîşte (*Gülşen-i İbrâhîmî*, I, 114), "Nâ'ib" şeklinde kaydetmektedirler.

⁷² İsmâîlî, *Fütûhu's-seldân*, s. 295; Krş. B.P. Saksena, "Alauddin Khalji: The Last Mongol Invasions-Malwa and Rajasthan", *A Comprehensive History of India*, V, 392.

⁷³ Serhîndî, *Târîh-i Mübârekşâhi*, s. 71; Bedâüni, *Müntehabü'l-tevârih*, I, 251.

⁷⁴ Savaşın kesin tarihini sadece Emir Husrev (*Hazâ'in*, s. 21) vermektedir. Ayrıca bk. *Campaigns of 'Alâ'-ud-din Khilji being Khazâ'in*, s. 27.

⁷⁵ İsmâîlî (*Fütûhu's-seldân*, s. 297)'ye göre, 30 bin at ele geçirilmiştir.

⁷⁶ Emir Husrev, *Hazâ'in*, s. 21-22; Berenî, *Târîh-i Firâzşâhi*, s. 320-321; İsmâîlî *Fütûhu's-seldân*, s. 294-297; Nizâmüddin Ahmed, *Tabakât-ı Ekberî*, I, 162; Krş. Lal, a.g.e., s. 144-145.

(bâr-ı 'âmm) yaptı⁷⁷. Ali Beg, Tartak ve diğer Moğol esirleri savaştan iki gün sonra, burada Sultan Alâeddîn'in huzuruna çıkarıldılar ve birçoğu fillerin ayakları altına atılmak suretiyle öldürüldüler⁷⁸. İslâm dinini kabul eden Ali Beg ve Tartak, Sultan Alâeddîn Muhammed-Şâh tarafından bağışlandılar. Sultan, her ikisine de iyi muamele etti, hil'atlar giydiren şeref pâyeleri verdi ve bütün ihtiyaçlarının karşılanması yanında kendilerine maaş bağlanmasını emretti. Ama iki ay sonra Tartak'ın şarabı fazla kaçırıp sarhoşluk anında Sultan Alâeddîn aleyhinde sözler sarfetmesi, öldürülmesine sebep oldu. Bundan bir veya iki yıl sonra Ali Beg de aynı âkıbete uğradı⁷⁹. Diğer taraftan Moğollar ile mücadelede gösterdiği üstün başarıdan dolayı Melik Tuğluk, Sultan Alâeddîn tarafından Pencâp bölgesinin genel vâlisi tayin edildi⁸⁰.

Moğollar, 705 / 1305-1306 yılında Ali Beg ve Tartak'ın intikamını almak için Duva Hân'ın ileri gelen emirlerinden biri olan Kebek (Köpek)⁸¹'in idaresinde Hindistan'a girdiler⁸². Yüz bin askerden oluşan Moğol ordusu, bu defa Sâmana ve Kuhrâm taraflarından Delhi üzerine yürümek yerine, Ravi nehrini Multân bölgesinden geçerek Nagor civarındaki çöle (Tar çölü) yöneldi ve bu bölgedeki yerleşim merkezlerini yağmalamaya başladı. Sultan Alâeddîn Muhammed-Şâh bu Moğol ordusuna karşı Melik Nâ'ib Kâfûr Hezârdînârî⁸³ kumandasında bir ordu gönderdi⁸⁴. Bu orduda Dipâlpûr vâlisi Şahne-i bârgâh⁸⁵ Melik Tuğluk ve Melik Âlem

⁷⁷ Berenî (aynı yer), aynı gün Sultan Alâeddîn'in askerlerinin Çavtara-i Sübhân'den Delhi'nin varoşlarından İnârapat'a kadar olan yerde çift sıra halinde hazır beklediklerini, olan biteni seyretmek için Delhi'de muszamm bir kalabalığın toplandığını ve izdihâm nedeniyle bir testi suyun 20 çeytele ve hattâ yarım tenge gibi yüksek bir fiyatla satıldığını yazmaktadır. Krş. Pal, a.g.m., s. 262.

⁷⁸ Firîşte (Gülgen-i İbrâhîmî, I, 114)'ye göre, öldürülen sekiz bin Moğol'un kellesi, yeni yapılan Sîr kalesi duvarlarının inşasında kullanılmıştır. Ayrıca bk. Cambridge History of India, III, 110; S. Moinul Haq, "Khalîs", EP, IV, 921.

⁷⁹ İslâmî, Fütûhu's-seldîn, s. 298; Vassâf, Târih-i Vassâf, IV, 526-527; Ayrıca bk. Lal, a.g.e., s. 145.

⁸⁰ Firîşte, Gülgen-i İbrâhîmî, I, 115.

⁸¹ Grousset (Bozkır İmparatorluğu, s. 325), bu Moğol kumandanının Çağatay prensi Kebek olduğunu yazmaktaysa da, çağdaş yazar Berenî (Târih-i Firûzşâhî, s. 321), kesin bir ifadeyle Kebek'in esir edildikten sonra öldürüldüğünü belirtir. 705 (1305-1306) yılında ölen bir kimse, 1308 tarihinde Çağatay Devleti tahtına oturamayacağına göre, bu akını idare eden şahsın Çağatay şehzadesi Kebek ile aynı adı taşıyan bir Moğol kumandanı olduğu ortaya çıkar.

⁸² Firîşte, aynı yer; Ayrıca bk. Cambridge History of India, III, 111.

⁸³ Sultan Alâeddîn Halacî'nin en yakın adamı ve nâ'ibi (Nâ'ibü'l-mülk) olan Melik Kâfûr, Guccerat seferi sırasında (Cemâzüllevvel 698 / Şubat-Mart 1299), Nusret Hân tarafından bin dînara satın alınan Hintli bir köledir. Bu sebeple "Hezârdînârî" adını alan Melik Kâfûr, özellikle Dekken ve güney Hindistan'ın fethinde çok önemli rol oynamıştır.

⁸⁴ Emir Husrev, Hazâ'in, s. 22-23; İslâmî, Fütûhu's-seldîn, s. 311; Krş. Lal, a.g.e., s. 146.

⁸⁵ Sultanın düzenlediği genel kabul ve bayram merâsimlerinin yapıldığı bârgâh denilen yerin korunmasından sorumlu olan görevli (Daha geniş bilgi için bk. İbn Battuta, Rihletü İbn Battuta (nşr. Abdülhâdî et-Tâzi), Rabat 1417 (1997), III, 160; trc. Seyâhatnâme-i İbn Battuta, (çev. Mehmed Şerif), İstanbul 1333-1335, II, 71; Ayrıca krş. M. Aziz Ahmad, a.g.e., s. 341

gibi tecrübeli emirler de yer almaktaydı. Ayrıca ordunun yola çıkışından bir gün önce, askerlerin moralini yükseltmek için hepsine bir yıllık maaşları (mevâcib) peşin öndü⁸⁶. Melik Nâ'ib Kâfûr kumandasındaki sultanlık ordusu, Nagor'u yağma edip geri dönen Moğol ordusuyla Khîkar (Kohkar) civarında karşılaştı. Meydana gelen savaşta Moğollar ağır bir yenilgiye uğradılar ve birçoğu savaş meydanında öldürüldüler. Kebek ve ileri gelen Moğol kumandanları esir alınarak Delhi'de Sultan Alâeddîn Muhammed-Şâh'ın huzuruna çıkarıldılar. Kebek dâhil bütün Moğol esirleri, sultanın emriyle fillerin ayakları altında ezilerek öldürüldüler⁸⁷. Savaşta ve Delhi'de öldürülen Moğollar'ın kellelerinden şehrin Bedâün kapısının önünde bir kule (burç) oluşmuştu⁸⁸.

Bir yıl sonra üç ya da dört Moğol kumandanının⁸⁹ idaresindeki 30-40 bin kişilik bir Moğol ordusu, Sivalik bölgesine girip katliâm ve yağmada bulundular (706 / 1306-1307). Bunu duyan Sultan Alâeddîn Muhammed-Şâh, Moğollar'ın geri dönüş yolu üzerindeki Ravi nehri geçitlerinin tutulması için bir ordu yola çıkarttı. Sultan Alâeddîn'in gönderdiği bu ordu, Ravi nehri üzerindeki geçiş noktalarını tutarak Moğollar'ın geri dönmelerini beklemeye başladı. Moğollar, Sivalik havâlisini tahrip ettikten sonra, ele geçirdikleri ganimetlerle yorgun ve susamış bir halde Ravi nehrine doğru ilerlediler. Birkaç gündür Ravi kıyısında pusuda bekleyen Delhi Sultanlığı ordusu, Moğollar'ı ummadıkları bir anda yakalayıp, bozguna uğrattı. Moğollar'dan birkaç bini aileleriyle birlikte esir alındılar. Tutsak Moğol askerleri civardaki Narâniya⁹⁰ kalesine hapsedildiler; eşleri ve çocukları Delhi'ye getirilerek köle pazarında satıldılar. Kısa bir müddet sonra da Sultan Alâeddîn Muhammed-Şâh, Melik Hâss-hâcib'ini⁹¹ Narâniya kalesine gönderip oradaki Moğol esirlerini öldürttü.

Moğollar 707 (1307-1308) yılında Hindistan'a bir akın daha yaptılar. İkbâlmande ve Taybû⁹² adlı reislerin idaresindeki Moğol ordusu, Kebek'in öldürülmesinin intikamını almak üzere Hindistan'a yürüdü. Sultan Alâeddîn Muhammed-Şâh'ın Delhi'den Melik Nâ'ib Kâfûr kumandasında

⁸⁶ İslâmî, Fütûhu's-seldîn, s. 311.

⁸⁷ Berenî, Târih-i Firûzşâhî, s. 321; Nizâmeddîn Ahmed, Tabakât-ı Ekberî, I, 162.

⁸⁸ Berenî (aynı yer), bu kulenin eserini kaleme aldığı yıllarda dahi mevcut olduğunu ve halkın bunu gördükçe, Sultan Alâeddîn'i yâd ettiğini yazmaktadır.

⁸⁹ Bu Moğol akından yalnızca Berenî (aynı yer) ve Nizâmeddîn Ahmed (Tabakât-ı Ekberî, I, 162-163) bahsetmektedirler. Fakat onlar da, akını idare eden Moğol kumandanlarının adlarını açıklamamaktadırlar.

⁹⁰ Çağdaş tarihçi Berenî (Târih-i Firûzşâhî, s. 322)'nin Narâniya olarak kaydettiği bu kalenin adını Nizâmeddîn Ahmed (Tabakât-ı Ekberî, I, 163), Tarâ'ına şeklinde yazmaktadır.

⁹¹ Berenî (Târih-i Firûzşâhî, s. 322), sultanın hâss-hâcibi (özel mâbeynisi) olduğu anlaşılan bu melikin gerçek ismini vermemektedir.

⁹² Emir Husrev (Hazâ'in, s. 23) haricindeki Hindistan tarihçileri, Taybû'dan hiç bahsetmezler ve sadece İkbâlmande'nin adını verirler. Serhîndî (Târih-i Mübârekşâhî, s. 72) ve Bedâünî (Müntehabü'l-tevârih, I, 252) ise, Kebek ve İkbâlmande'nin akınlarını birbirine karıştırmışlardır.

gönderdiği ordunun öncü birlikleri bu kalabalık Moğol ordusunu Hindistan içlerine ilerleyemeden mağlup etmeye muvaffak oldu. Moğol reislerinden Taybû kaçmayı başarabilmişti. Ancak İkbâlmande ve diğerleri binlerce Moğol askeriyile birlikte esir alınarak Delhi'ye götürüldüler ve fillerin ayakları altına atılmak suretiyle öldürüldüler⁹³. Sultan Alâeddîn devri olaylarının görgü şahidi olan meşhur şâir Emîr Husrev-i Dihlevî'ye⁹⁴ göre, öldürülen Moğollar'ın kelleleri, sultanın emriyle o sırada inşâsı devam eden kalenin (Sîrî kalesi) harcına katılmış ve tek bir kale burcu, yüz bin Moğol kellesiyle meydana getirilmişti.

Ardarda uğradıkları yenilgilerden sonra Moğollar, artık Hindistan'ı istilâ etmek ve geçmişteki yenilgilerinin öcünü almak düşüncesinden vazgeçtiler. Sultan Alâeddîn Muhammed-Şâh'ın yaptığı askerî ve ekonomik düzenlemeler, kısa sürede neticesini vermiş ve verdikleri ağır kayıplara rağmen, önemli bir kazanç sağlayamayan istilâcı Moğollar, akınlarına uzunca bir müddet ara vermek zorunda kalmışlardı⁹⁵. Moğollar'ın cesaretinin iyice kırıldığını belirten Ziyâeddîn Berenî⁹⁶, Moğol tehlikesinin Delhi ve civarındaki eyâletlerden tamamen uzaklaştırıldığını, Moğol akınlarına maruz kalan yerlerdeki çiftçilerin artık ziraatlerini rahatça yaptıklarını ve bu bölgedeki halkın huzur ve sükûna kavuştuğunu ifade etmektedir.

Buna rağmen Sultan Alâeddîn Muhammed-Şâh, tedbiri elden bırakmadı ve Dîpâlpûr ve Lâhor eyâletleri vâlisi Melik Tuğluk'u Moğollar ile mücadeleye memur etti. Melik Tuğluk, Moğollar'ın Hindistan sınırlarını geçmelerine engel olduğu gibi, onlara karşı seferler düzenledi. XIV. yüzyılın ilk yarısında Hindistan'ı ziyaret eden ve uzunca bir müddet Delhi Sultanı Muhammed b. Tuğluk (1325-1351)'un yanında bulunan meşhûr seyyâh İbn Battûta⁹⁷, Melik Tuğluk hakkında şunları yazar: "Tuğluk'un emriyle Multân câmi'inde yapılmış bir maksûre (özel kapalı bölüm)de ben yirmi dokuz defa Tatar (Moğollar) ile savaşarak onları yendim ve o zaman Melikü'l-Gâzî (Gazi Melik) adını aldım meâlinde bir kitâbe gördüm". Firişte⁹⁸ ise, Melik Tuğluk'un emrindeki ordu ile Kâbul, Gazne, Kandehâr, Germsîr ve hattâ Herât'a kadar ilerleyip bölgeyi

⁹³ Emîr Husrev, *Hazâ'in*, s. 24; Berenî, *Târîh-i Fîrûzşâhî*, s. 322; Ayrıca bk. *Campaigns of 'Alâ-ud-dîn Khiljî being Khazâ'in*, s. 30-32.

⁹⁴ *Hazâ'in*, s. 25.

⁹⁵ *Serhindî (Târîh-i Mubârekşâhî*, s. 103), *Beddûnî (Müntehabü't-tevârih*, I, 305) ve *Firişte (Gülşen-i İbrâhîmî*, I, 134), Çağatay Devleti hükümdarı Tarmaşirin, 1327 veya 1329 yılında kuzey Hindistan'a bir sefer tertiplemediğini bildirmektedirler. Fakat çağdaş yazarlar Berenî ve İbn Battûta'nın eserlerinde böyle bir olaydan bahsedilmeyiş, şüphe uyandırmaktadır. Bu konunun kaynaklarla mukayeseli tartışması hakkında bk. Mahdî Husain, *a.g.e.*, s. 100-108.

⁹⁶ *Târîh-i Fîrûzşâhî*, s. 322.

⁹⁷ *Rihle*, III, 139; trc., II, 55.

⁹⁸ *Gülşen-i İbrâhîmî*, I, 116.

yağmaladığını ve haraca bağladığını bildirmektedir. Emîr Husrev'in *İ'câz-ı Husrevî* 'sinde⁹⁹ yer alan Hâcib Bedr tarafından Sultan Alâeddîn'e yazılmış tarihsiz bir mektuptan (arz-dâst) da şehzâde Hızır Hân'ın idaresindeki bir ordunun kış mevsiminin ortasında Gazne'ye gelmesi üzerine Moğollar'ın dehşete kapıldığını fakat sultanın fermânı kendilerine okunduğu zaman rahatlayıp itaatlerini bildirdiklerini öğreniyoruz.

Sultan Alâeddîn Muhammed-Şâh'ın Moğol siyasetini anlamak bakımından sâdece Çağataylılar'a karşı değil İlhanlılar'a karşı takındığı tavır da burada açıklamak yerinde olacaktır.

Güney Hindistan'daki Ma'ber seferi (710 yılı başları / 1310 İlbaharı) devam ederken, İlhanlı hükümdarı Muhammed Hudâbende Olcaytu Hân (1304-1316) tarafından Sultan Alâeddîn Muhammed-Şâh'a gönderilen bir elçilik heyeti Delhi'ye ulaşmıştı. Halûya (Hülâgû?) İlçi ve Mahmudşâh adlı elçilerin başkanlığındaki bu heyet, Sultan Alâeddîn'e Olcaytu Hân'ın mektubunu getirmişlerdi. Olcaytu mektubunda şöyle diyordu: " Hem Çingiz Hân hem de Ögedey Hân, hükümdarlıkları devrinde dostluk ve hürmetlerini sunmuşlar ve bazen de elçiler vâsıtasıyla iyi niyetlerini belirtmişlerdi. Bu nedenle tuhafur ki, bizim tahta çıkışımızdan ve İslâm ülkesinin güneşi İslâm ışığını dünyaya yaydığından beri Sultan Alâeddîn, sarayına gönderilen elçiler aracılığıyla bu eski dostluğun yolunu açmadığı gibi, bize tebriklerini ve durumunu bildiren bir mesaj dahi göndermedi. Onun için bundan böyle Sultan Alâeddîn'in teklifsiz münâsebet ve karşılıklı saygının kurulması için istekli olması beklenmektedir"¹⁰⁰.

İlhanlı hükümdarı Olcaytu, bu sefâret münâsebetiyle üstü kapalı olarak Delhi Sultan'ı Alâeddîn Muhammed-Şâh'a bir kızını evlenmek üzere istediğini de bildirmişti. Ancak Sultan Alâeddîn büyük ihtimalle Hindistan'a yaptıkları akınlar sebebiyle bütün Moğollar'a karşı büyük bir kin ve nefret duymakta olduğundan, Olcaytu Hân'ın elçilerinin hapsedilmelerini ve heyete eşlik edenlerden on sekiz kişinin fillerin ayakları altına atılmalarını emretti¹⁰¹. O, bu davranışıyla İlhanlı hükümdarı Olcaytu'nun teklifini geri çevirdiği gibi, Moğollar'a karşı kesin tavrını da ortaya koymuş oluyordu. Olcaytu'nun asıl gayesi, Sultan Alâeddîn ile dostça ilişkiler kurup İlhanlılar'ın müttefiki Kubilay Hânlığı'nın doğudan yönünden sıkıştırılmasını sağlamaktı. Fakat güçlü bir şahsiyete sahip olan Sultan Alâeddîn Muhammed-Şâh, Moğollar ile o zamana kadar kurulan hiçbir dostluğun Delhi Sultanlığı'na bir yarar sağlamadığını, aksine zarar

⁹⁹ Bk. Elliot-Dowson, *a.g.e.*, III, 566-567; Bayur, *Hindistan Tarihi*, I, 313-314.

¹⁰⁰ Vassâf, *Târîh-i Vassâf*, IV, 528. Hindistan tarihçilerinin eserlerinde bu elçilik heyetinin gelişinden bahsetmemeleri dikkat çekicidir.

¹⁰¹ Vassâf, *aynı yer*; Ayrıca bk. Elliot-Dowson, *a.g.e.*, III, 51-52.

getirdiğini bildiğinden onlarla yakın münâsebetle girmekten kaçınmıştı. Gerçekten de Sultan Celâleddîn Fîrûz-Şâh Halacî devrinde Delhi civarında iskân edilen Moğollar (Nev-müslimânân), Alâeddîn Halacî zamanında gerek merkezde ve gerekse sefer sırasında bazı isyânlara karışarak huzursuzluk yaratmışlar ve bunu hayatlarıyla ödemişlerdi.

Görüldüğü üzere, Sultan Alâeddîn Muhammed-Şâh Halacî'nin askeri dehâstı, güçlü şahsiyeti ve gerçekleştirdiği reformlar sayesinde, Horasan, Mâverâünnehr, İnan ve Anadolu gibi Türk devletlerinin hüküm sürdüğü ülkelerde yaşanan büyük Moğol istilâsı, Hindistan'da yaşanmadı.

Delhi Türk Sultanlığı ordularının karşısında uğradıkları hezimetler, Moğollar'ın yenilmezliği imajını ve onlara karşı duyulan korkuyu ortadan kaldırdı. Bu ise, hem Sultan Alâeddîn Muhammed-Şâh'ın hem de Delhi Sultanlığı'nın İslâm dünyasındaki itibarını arttırdı.

Moğol zulmünden kaçan birçok âlim, din bilgini, şâir, fikir adamı, sanatkâr ve edebiyatçı, güvenli bir yer olarak gördükleri Delhi Türk Sultanlığı'na sığındılar ve Hindistan'da Müslüman Türk kültürünün gelişmesine ve yüzyıllar boyu yaşamasına önemli ölçüde katkıda bulundular.

SUMARRY

The Dihlî-Turkish Sultan, Alâeddîn Muhammed-Şâh Khaldjî (1296-1316) had not been on the throne even for a year when the first raid of Mongols came. They were, however, defeated and pushed back by the Sultan Alâeddîn's forces. This was soon followed by another raid under a Mongol chief, named Saldî; as before Alâeddîn's commander, Zafar Khân defeated them. In 699/1299 came one of their greatest raids under the leadership of Kutluğ Khawâdja, when they riched the gates of Dihlî. Alâeddîn assembled a large army, marched out of the city and encamped in the plain of Siri. After the death in battle of Zafar Khân, the Mongols nevertheless broke camp and retreated. The next Mongol invasion was led by Turgay, marched with an army of 120.000 horsemen right up to the Jamuna river. Alâeddîn, who had in the meantime returned from Chitor, having suffered considerable losses in matériel, shut himself up in the fortress of Siri which was besieged by the Mongols. Nevertheless Alâeddîn was shaken by this raid and decided to take effective measures to increase the strength of his army and repair and

regarrison the old forts in the north-western region. It is not surprising. Therefore when the next horde of the Mongols came in 705/1305. They avoided the newly-repaired forts, and marching along the line of the Himalayas, reached Amroha. The Sultan's army commanded by the Malik Tughluq and Malik Kâfir intercepted them on their return march and defeating them in battle captured their leaders, Ali Beg and Tartak, with 8.000 men besides a large number of horses. In the following year, the Mongols again entered the subcontinent under Kebek and crossed the Indus near Multan, but Malik Tughluq again defeated them on their return march. The last raid of the Mongols in this time was led by Ikbâlmande and Taybû; they were also defeated and slain, and the Sultan ordered the captives to be crushed to death. Their successive defeats, the harsh treatment meted out to the captives and Malik Tughluq's incursions into their own regions deterred them from raiding the territories of the Dihlî Sultanate as long as Sultan Alâeddîn occupied the throne.